

УДК 37.091:502.131.1"20"

Олена Сидоренко

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-6494-0451

DOI 10.24139/2312-5993/2026.01/456-464

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК СТРАТЕГІЧНА ПАРАДИГМА XXI СТОЛІТТЯ

Сучасний етап розвитку людства характеризується зростанням масштабів глобальних проблем — екологічних, економічних, соціальних, демографічних, енергетичних. Традиційні моделі економічного зростання дедалі більше суперечать принципам збереження природного середовища та соціальної справедливості. У цих умовах концепція сталого розвитку набула статусу стратегічної парадигми XXI століття, яка визначає нову логіку взаємодії людини, суспільства й природи.

Ідея сталого розвитку вперше була сформульована у Доповіді Комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку (1987 р.), де під сталим розвитком розуміється такий розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Ця концепція стала основою для прийняття міжнародних стратегій і програм, спрямованих на гармонійне поєднання економічного зростання, соціального добробуту та екологічної безпеки.

У глобальному вимірі реалізація парадигми сталого розвитку здійснюється через Цілі сталого розвитку ООН до 2030 року, які визначають ключові орієнтири для держав, міжнародних організацій та суспільства загалом. Для України впровадження принципів сталого розвитку є не лише міжнародним зобов'язанням, а й важливим інструментом модернізації економіки, реформування системи освіти і науки, підвищення рівня соціальної згуртованості та екологічної відповідальності.

Таким чином, сталий розвиток у XXI столітті постає як стратегічна парадигма, що поєднує глобальні цілі з національними пріоритетами та визначає нову модель взаємодії людини, суспільства й природи. Його реалізація потребує комплексного підходу, активної участі науки, освіти та ефективної державної політики, спрямованої на забезпечення довгострокового розвитку й добробуту суспільства.

Ключові слова: *сталий розвиток; стратегічна парадигма; глобальні виклики; соціально-економічний розвиток; екологічна безпека; освіта для сталого розвитку; наука та інновації; міждисциплінарний підхід.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток людства відбувається в умовах загострення глобальних викликів, серед яких провідне місце посідають деградація довкілля, виснаження природних ресурсів, соціально-економічна нерівність, демографічні дисбаланси та кліматичні зміни. Домінування традиційної моделі економічного зростання, орієнтованої переважно на максимізацію виробництва й споживання, призвело до порушення балансу між економічними

інтересами суспільства та можливостями природних екосистем. У цих умовах концепція сталого розвитку набула статусу стратегічної парадигми XXI століття, яка пропонує нові підходи до організації суспільного поступу, засновані на інтеграції економічних, соціальних та екологічних пріоритетів. Водночас, попри широке визнання ідей сталого розвитку на міжнародному рівні, залишається низка теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із осмисленням його парадигмального характеру, механізмів реалізації та ролі науки й освіти у формуванні сталих трансформацій суспільства.

Особливої актуальності ця проблема набуває для країн, що перебувають у стані соціально-економічних трансформацій, зокрема України, де питання поєднання економічного зростання, соціальної стабільності та екологічної безпеки потребують системного наукового обґрунтування. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу сталого розвитку як стратегічної парадигми XXI століття та визначення його ключових принципів і перспектив упровадження.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасна наукова література демонструє активну динаміку досліджень у сфері сталого розвитку як парадигми соціально-економічного і екологічного розвитку. Значна частина публікацій останніх років спрямована на осмислення сталого розвитку як нового стратегічного підходу, що вимагає переосмислення традиційних моделей управління та економічного зростання.

Серед зарубіжних науковців зазначемо: Гру Гарлема Брундтланда (Gro Harlem Brundtland) – Голову Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку; авторка базового визначення сталого розвитку (1987), Германа Дейлі (Herman Daly)-одного із засновників екологічної економіки; який розглядав сталий розвиток як альтернативу безмежному економічному зростанню, Донеллу Медоуз (Donella Meadows), яка досліджувала системні обмеження розвитку та взаємодію людини з довкіллям, Джона Елкінгтона (John Elkington) – є автором концепцією «потрійного підсумку» (Triple Bottom Line), до складу якого входить економіка, суспільство та екологія, Амартію Сен (Amartya Sen), яка розвинула підхід до сталого розвитку через концепцію людського розвитку, справедливості та рівності можливостей, Джеффри Сакса (Jeffrey Sachs) –дослідник глобальних проблем сталого розвитку, координатор міжнародних програм з реалізації цілей сталого розвитку ООН.

До складу українських науковців належать: В. Геєць проводив дослідження в галузі економічних механізмів сталого розвитку та трансформацію національної економіки, Б. Данилишин вивчав екологічні та економічні аспекти сталого розвитку, державну екологічну політику, Л. Мельник є автором численних праць з теорії сталого розвитку, екологічної економіки та ресурсозбереження, О. Амоша-аналіз соціально-економічних аспектів сталого розвитку регіонів, Н. Хумарова-дослідниця інституційних засад та стратегій сталого розвитку в Україні та ін.

Метою нашої статті є теоретичний аналіз сталого розвитку як стратегічної парадигми XXI століття, зокрема розкриття його сутності, основних принципів, ключових компонентів та місця науки й освіти у забезпеченні сталих трансформацій сучасного суспільства.

Об'єкт дослідження – процеси сучасного суспільного розвитку в умовах глобальних соціально-економічних та екологічних трансформацій.

Предмет дослідження - сталий розвиток як стратегічна парадигма XXI століття, його теоретичні засади, принципи та роль науки й освіти у забезпеченні сталих трансформацій суспільства.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати еволюцію поняття «сталий розвиток» в науковому дискурсі та визначити його статус як парадигми XXI століття.
- Визначити основні принципи та теоретичні підходи до осмислення сталого розвитку у сучасній науковій літературі.
- Дослідити роль освіти та науки як ключових чинників реалізації принципів сталого розвитку.
- Розглянути сучасні тенденції та виклики, які стоять перед суспільством у контексті переходу до моделі сталого розвитку.
- Проаналізувати перспективи впровадження сталого розвитку у національному та глобальному контекстах на основі сучасних досліджень.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, що забезпечили системний аналіз сталого розвитку як стратегічної парадигми XXI століття. Зокрема застосовано: *аналіз і синтез* — для опрацювання наукових підходів до визначення сутності сталого розвитку та узагальнення теоретичних положень; *індукцію та дедукцію* — для формування узагальнених висновків на основі окремих

наукових фактів і концепцій; *системний підхід* — для розгляду сталого розвитку як цілісної соціо-еколого-економічної системи; *структурно-функціональний метод* — з метою виокремлення основних компонентів і функцій сталого розвитку; *порівняльний аналіз* — для зіставлення різних наукових концепцій і підходів до проблеми сталого розвитку; *узагальнення та абстрагування* — для формулювання теоретичних висновків і визначення парадигмального характеру сталого розвитку; *логіко-аналітичний метод* — для забезпечення послідовності та аргументованості наукового викладу.

Застосування зазначених методів дало змогу комплексно дослідити сталий розвиток як стратегічну парадигму XXI століття та обґрунтувати його роль у сучасних суспільних трансформаціях.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному теоретичному осмисленні сталого розвитку як стратегічної парадигми XXI століття, що ґрунтується на інтеграції економічних, соціальних та екологічних підходів.

Виклад основного матеріалу. У XXI столітті концепція сталого розвитку набула статусу провідної стратегічної парадигми, що визначає напрями глобального та національного розвитку в умовах посилення соціально-економічних і екологічних викликів.

Формування концепції сталого розвитку є результатом тривалого еволюційного процесу осмислення взаємодії людини, суспільства та природи. У другій половині XX століття стрімкий розвиток індустріального виробництва, урбанізація та зростання споживання призвели до загострення екологічних проблем, що поставило під сумнів ефективність традиційної моделі економічного зростання. Усвідомлення обмеженості природних ресурсів і негативних наслідків антропогенного впливу стало передумовою формування нових підходів до розвитку.

Вагомий внесок у становлення концепції сталого розвитку зробили доповіді Римського клубу, зокрема праця «Межі зростання», у якій було обґрунтовано неможливість безперервного економічного зростання в умовах обмежених ресурсів. Подальший розвиток ідей знайшов відображення у Доповіді Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку (1987 р.), де сталий розвиток було визначено як такий, що забезпечує задоволення потреб нинішнього покоління без загрози для майбутніх.

Сталий розвиток розглядається як інтегрована модель суспільного поступу, що передбачає збалансоване поєднання економічної

ефективності, соціальної справедливості та екологічної безпеки. У межах цієї парадигми економічне зростання не є самоціллю, а підпорядковується завданню підвищення якості життя населення та збереження природного середовища для майбутніх поколінь. Такий підхід зумовлює необхідність переосмислення ціннісних орієнтацій, моделей споживання та управлінських рішень на всіх рівнях суспільного життя. Парадигмальний характер сталого розвитку проявляється в його міждисциплінарності та універсальності. Він охоплює не лише економічні й екологічні аспекти, а й соціальні, культурні, освітні та наукові виміри. Саме тому сталий розвиток дедалі частіше розглядається як методологічна основа формування державної політики, стратегічного планування та розвитку інституцій громадянського суспільства. Важливу роль у реалізації принципів сталого розвитку відіграють освіта та наука, які виступають ключовими чинниками формування нової системи знань і цінностей. Освіта для сталого розвитку спрямована на розвиток критичного мислення, екологічної свідомості, соціальної відповідальності та здатності до прийняття обґрунтованих рішень у складних суспільних умовах. Наукові дослідження, у свою чергу, забезпечують теоретичне та прикладне підґрунтя для впровадження інноваційних рішень у сфері енергоефективності, ресурсозбереження, екологічної безпеки та соціального розвитку.

У подальшому концепція сталого розвитку набула інституційного закріплення в міжнародних документах і програмах, зокрема в «Порядку денному на XXI століття», рішеннях Всесвітніх самітів зі сталого розвитку та Цілях сталого розвитку ООН до 2030 року. Це свідчить про трансформацію сталого розвитку з теоретичної ідеї у *глобальну стратегію суспільного поступу*.

У XXI столітті сталий розвиток дедалі частіше розглядається як *нова парадигма наукового та суспільного мислення*. Парадигмальний характер цієї концепції проявляється у зміні базових уявлень про мету розвитку, роль людини у взаємодії з природою та пріоритети державної політики. Відбувається перехід від антропометричної моделі до моделі відповідального співіснування людини й довкілля. Сталий розвиток виступає методологічною основою для формування стратегій розвитку держав, регіонів і окремих галузей. Його принципи інтегруються у національні програми соціально-економічного розвитку, екологічну політику, освітні стандарти та наукові дослідження. У цьому контексті сталий розвиток набуває рис

універсальної рамки, що об'єднує різні напрями суспільної діяльності. Важливою ознакою парадигми сталого розвитку є її міждисциплінарність. Вона поєднує знання з економіки, екології, соціології, філософії, педагогіки та інших наук, що дозволяє комплексно аналізувати сучасні виклики й шукати системні рішення. *Сутність сталого розвитку* полягає у гармонійному поєднанні трьох ключових складових: економічної, соціальної та екологічної. Економічний вимір передбачає ефективне використання ресурсів, інноваційний розвиток і забезпечення довгострокової стабільності. Соціальний вимір орієнтований на підвищення якості життя, подолання нерівності, забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та гідної праці. Екологічний вимір спрямований на збереження природних екосистем, біорізноманіття та екологічної рівноваги. На відміну від традиційних моделей розвитку, сталий розвиток не зводиться до кількісних показників економічного зростання. Його пріоритетом є якісні зміни, що забезпечують довгострокову життєздатність суспільства. Саме тому у межах цієї парадигми зростає значення таких категорій, як соціальна відповідальність, екологічна етика, міжпоколінна справедливість. Інтегрований характер сталого розвитку зумовлює необхідність узгодження рішень у різних сферах суспільного життя. Економічна політика повинна враховувати екологічні обмеження, а соціальні програми — базуватися на принципах ефективного використання ресурсів. Такий підхід сприяє формуванню цілісної системи управління розвитком на глобальному, національному та локальному рівнях.

Розглядаючи *роль науки та освіти у реалізації парадигми сталого розвитку* зазначимо, що наука та освіта відіграють ключову роль у формуванні та реалізації принципів сталого розвитку. Освіта для сталого розвитку спрямована не лише на передачу знань, а й на формування ціннісних орієнтацій, світогляду та моделей поведінки, що відповідають ідеям відповідального розвитку. Сучасні освітні системи дедалі активніше інтегрують питання сталого розвитку у навчальні програми, що сприяє розвитку критичного мислення, екологічної культури та соціальної відповідальності здобувачів освіти. У цьому контексті заклади вищої освіти виступають важливими центрами формування людського капіталу для сталого розвитку. Наукові дослідження забезпечують теоретичне та практичне підґрунтя для впровадження інноваційних рішень у сфері енергоефективності, ресурсозбереження, охорони довкілля та соціального розвитку. Саме

наука дозволяє оцінити довгострокові наслідки управлінських рішень і розробити ефективні стратегії сталого розвитку.

Для України реалізація парадигми сталого розвитку є особливо актуальною в умовах соціально-економічних трансформацій та євроінтеграційних процесів. Впровадження принципів сталого розвитку сприяє модернізації економіки, підвищенню конкурентоспроможності, зміцненню соціальної згуртованості та екологічної безпеки.

Разом із тим існують суттєві виклики, серед яких недостатній рівень екологічної культури, обмежені фінансові ресурси, інституційні проблеми та потреба в оновленні системи освіти і науки. Подолання цих викликів можливе за умови системного підходу, активної взаємодії держави, наукової спільноти та громадянського суспільства.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Подальший розвиток парадигми сталого розвитку пов'язаний із посиленням ролі інновацій, цифрових технологій і міжсекторального партнерства. Успішна реалізація цієї концепції потребує не лише політичної волі, а й глибоких змін у суспільній свідомості, системі цінностей та моделях поведінки.

Отримані результати розширюють теоретичні засади дослідження сталого розвитку та можуть бути використані у подальших наукових розвідках і освітній практиці.

Таким чином, сталий розвиток у XXI столітті постає як **стратегічна парадигма**, що визначає довгострокові орієнтири розвитку людства, забезпечує баланс між економічними потребами, соціальним добробутом і збереженням довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

- Daly, H. E. (1996). *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*. Boston Beacon Press. URL <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1597628>
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Oxford: Capstone Publishing. URL <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://proppg.ufersa.edu.br/wp-content/uploads/sites/11/2016/10/Referencia-de-Lilian-Giesta-Triple-bottom-line-in-21-century-2.pdf>
- OECD (2018). *Education for Sustainable Development and Global Citizenship*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2018). *Education for Sustainable Development and Global Citizenship*. Paris: OECD Publishing.

- Sachs, J. D. (2015). *The Age of Sustainable Development*. New York: Columbia University Press. URL https://www.researchgate.net/publication/321491959_The_Age_of_Sustainable_DevelopmentThe_Age_of_Sustainable_Development_Jeffrey_D_Sachs_Columbia_University_Press_New_York_NY_2015_xvii_543_pp_ISBN_978-0-231-17315-5 (дата звернення 14.01.2026 р.)
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York : Knopf. URL https://www.researchgate.net/publication/27466009_Amartya_Sen's_Development_as_Freedom.
- UNESCO (2017). *Education for Sustainable Development: Learning Objectives*. Paris: UNESCO.
- United Nations (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: UN. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2015/en/111816>
- Амоша, О. І. (2016). Соціально-економічні аспекти сталого розвитку регіонів України. *Регіональна економіка*, 2, 7–18. (Amosha, O. I. (2016). Socio-economic aspects of sustainable development of regions of Ukraine. *Regional Economy*, 2, 7–18).
- Геєць, В. М. (2017). Сталий розвиток та економічна безпека України. *Економіка України*, 3, 3–20. (Heiets, V. M. (2017). Sustainable development and economic security of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 3, 3–20)
- Данилишин, Б. М. (2018). Екологічна складова сталого розвитку України. *Вісник НАН України*, 6, 15–25. (Danylyshyn, B. M. (2018). Environmental component of sustainable development of Ukraine. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 15–25)
- Мельник, Л. Г. (2019). *Основи сталого розвитку*. Суми: Університетська книга. (Melnyk, L. H. (2019). *Fundamentals of sustainable development*. Sumy: University Book)
- Наше спільне майбутнє : доповідь Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку* (1991). К. : Либідь. (*Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. (1991). Kyiv: Lybid.)
- Хумарова, Н. І. (2020). *Сталий розвиток: теорія, методологія, практика*. Одеса: ІПРЕЕД НАН України. (Khumarova, N. I. (2020). *Sustainable development: theory, methodology, practice*. Odesa: Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research of NAS of Ukraine).

SUMMARY

Sydorenko Olena. Sustainable development as a strategic paradigm of the 21st century.

The current stage of human development is characterized by the growth of global problems - environmental, economic, social, demographic, energy. Traditional models of economic growth increasingly contradict the principles of environmental conservation and social justice. In these conditions, the concept of sustainable development has acquired the status of a strategic paradigm of the XXI-st century, which defines a new logic of interaction between man, society and nature.

The idea of sustainable development was first formulated in the Report of the United Nations Commission on Environment and Development (1987), where sustainable development is understood as development that meets the needs of the present generation without jeopardizing the ability of future generations to meet their own needs. This concept has become the basis for the adoption of international strategies and programs aimed at a harmonious combination of economic growth, social well-being and environmental safety.

In the global dimension, the sustainable development paradigm is implemented through the UN Sustainable Development Goals by 2030, which define key guidelines for states, international organizations and society as a whole. For Ukraine, the implementation of sustainable development principles is not only an international obligation, but also an important tool for modernizing the economy, reforming the education and science system, increasing the level of social cohesion and environmental responsibility.

Thus, sustainable development in the 21st century appears as a strategic paradigm that combines global goals with national priorities and defines a new model of interaction between man, society and nature. Its implementation requires an integrated approach, active participation of science, education and effective state policy aimed at ensuring long-term development and well-being of society.

Key words: *sustainable development; strategic paradigm; global challenges; socio-economic development; environmental security; education for sustainable development; science and innovation; interdisciplinary approach.*